

سرگذشت نویسان نیز بوده، از آن شاگرد وی منتجب‌الدین^۵ رازی است. ظاهراً موطن بیاضی ری نبوده، ولی حوزه درس و تحقیق او در آنجا بوده است (منتجب‌الدین رازی، ص ۷۹) و به همین دلیل، عده‌ای او را زین‌الدین رازی خوانده‌اند (مجلسی، ج ۱۰۴، ص ۱۲۳). بیاضی دارای کلامی مؤثر و در فن مناظره چیره‌دست و در پرهیزگاری معروف بوده است (آقابزرگ طهرانی، ص ۱۹۳؛ حرعاملی، ج ۲، ص ۱۹۱). اهمیت بیاضی، در تاریخ اندیشه‌های کلامی مذهب شیعه، به این است که آثار کلامی وی به دوره ناساخته تطور کلام شیعی از شیخ طوسی (متوفی ۴۶۰) تا خواجه نصیرالدین طوسی (متوفی ۶۷۲) تعلق دارد، و بدون دستیابی به آثار کلامی دانشمندان این دوره، تبیین تحول تاریخی کلام شیعه میسر نیست.

به گزارش علامه حلی، مسعود بن محمد بن ابی‌الفضل رازی عملی لیلۃ‌الغائب (اولین شب جمعه ماه رجب) را در ۵۴۴ از بیاضی نقل کرده است (مجلسی، همانجا).

بیاضی در علم کلام سه کتاب داشته که از هیچیک نشانی در دست نیست: الاعتصام فی علم الکلام، الحدود، مسائل فی المعدوم والاحوال (آقابزرگ طهرانی، همانجا). عنوان کتاب اخیر نشان می‌دهد که بیاضی در آن نظریه ابوهاشم جبائی^۶ درباره شیئیت معدوم و احوال را بحث و نقد کرده است.

منابع: محمدحسن آقابزرگ طهرانی، طبقات اعلام‌الشیعة: الشقات العیون فی سادس القرون، چاپ علی‌نقی منزوی، بیروت ۱۳۹۲/۱۹۷۲؛ محمدبن حسن حرعاملی، امل‌الآمل، چاپ احمد حسینی، ج ۲، قم ۱۳۶۲ ش؛ محمدباقر بن محمدنقی مجلسی، بحارالانوار، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳؛ علی‌بن‌عبدالله منتجب‌الدین رازی، الفهرست، چاپ جلال‌الدین محدث ارموی، قم ۱۳۶۶ ش.

/ احد فرامرزی قراملکی /

آن دو به واسطه محسن بن مظاہر به فخرالمحققین پیوسته‌اند (مجلسی، ج ۱۰۴، ص ۲۲۲؛ امین، ج ۲، ص ۵۱۱؛ آقابزرگ طهرانی، ۱۳۶۲ ش، ص ۶۵-۹۲؛ بیاضی، ج ۲، مقدمه آقابزرگ طهرانی، ص ۱۳). از شاگردان و راویان او نیز فقط شیخ‌ناصر بن ابراهیم بویه^۷ شیخ‌تقی‌الدین ابراهیم بن علی کفعمی^۸ مؤلف البلدالامین و المصباح و شیخ شرف‌الدین بن جمال‌الدین بن شمس‌الدین بن سلیمان شناخته شده‌اند که دو نفر اول از بیاضی اجازه روایت داشته‌اند (مجلسی، ج ۱۰۴، ص ۲۲۱؛ افندی اصفهانی، ج ۱، ص ۲۱؛ بیاضی، ج ۲، مقدمه آقابزرگ طهرانی، ص ۱۵-۱۶). شرف‌الدین نیز رساله یونسیه^۹ بیاضی را در ۸۶۴ استنساخ و با اصل آن مقابله کرد که می‌تواند قرینه‌ای بر شاگردی او نزد بیاضی باشد (بیاضی، ج ۲، مقدمه آقابزرگ طهرانی، ص ۱۶، ۲۹).

بیاضی ذهنی نقاد داشت و خصوصاً در بررسی مسائل کلامی و تاریخ صدر اسلام، و نیز در دفاع از مبانی اعتقادی شیعه سختکوش بود. ازینرو بزرگانی چون مجلسی (ج ۱، ص ۳۳)، حرعاملی (ج ۱، ص ۱۳۵)، کفعمی (به نقل افندی اصفهانی، ج ۴، ص ۲۵۵-۲۵۶) و خوانساری (ج ۴، ص ۳۵۴-۳۵۵) او را با عنوانهای ستایش‌آمیزی چون دانشمند ثقه، علامه و وحید عصر ستوده و کمالات و فضایل وی را برشمرده‌اند.

شهرت بیاضی بیشتر به سبب تألیف کتاب الصراط المستقیم الی مستحقّی التقدیم، مشهور به الصراط المستقیم، در کلام است که قوت علمی و قدرت بیان او را نشان می‌دهد و برخی آن را در مباحث امامت، بهترین کتاب بعد از الشافی سیدمرتضی و چه بسا برتر از آن می‌دانند (خوانساری، ج ۴، ص ۳۵۴-۳۵۵؛ قمی، ج ۱، ص ۳۴۲). به گفته مؤلف (ج ۱، ص ۱۱-۴) در تألیف آن از ۲۸۲ اثر عامه و امامیه، با واسطه یا بیواسطه، استفاده شده است. این کتاب دارای هدفه باب است و در فصول متعدد هر باب، مسائل مهم کلامی مطرح و درباره آنها بحث شده است، از جمله: اثبات واجب و صفات او؛ جبر و تفویض؛ وجوب بعثت؛ عصمت انبیا؛ معجزه؛ اثبات وصی و صفات او؛ اثبات امامت علی علیه‌السلام؛ وجوب عصمت امام؛ نص پیامبر صلی‌الله‌علیه و آله‌وسلم بر امامت علی و اولاد او علیهم‌السلام؛ علائم ظهور امام مهدی علیه‌السلام؛ رد شبهات وارد شده بر شیعه امامیه. از اشاره بیاضی در الصراط المستقیم (ج ۱، ص ۱۷۳) به کیمیای سعادت غزالی، می‌توان احتمال داد که وی با زبان فارسی آشنا بوده است. مجلسی (ج ۱، ص ۴۷) این اثر بیاضی را از مصادر بحار ذکر کرده است. الصراط المستقیم، از منابع‌القدر نیز هست که علامه امینی به آن علاقه بسیار داشته و برای دستیابی به این کتاب کوشش بسیار کرده و یافتن آن را از عنایات و الهامات اهل بیت علیهم‌السلام شمرده

بیاضی، علی بن محمد بن یونس عاملی نیاطی بیاضی
بقاعی، ملقب به زین‌الدین و مکنی به ابومحمد، متکلم، مفسر، منطقی، ادیب و شاعر امامی قرن نهم. در رمضان ۷۹۱ در نبطیه جبل عامل زاده شد و در ۸۷۷ درگذشت (بیاضی، ج ۱، مقدمه سرعشی، ص ۵؛ آقابزرگ طهرانی، ۱۳۶۲ ش، ص ۸۹؛ قس بیاضی، ج ۲، مقدمه آقابزرگ طهرانی، ص ۱۲). در زادگاهش به کسب علم پرداخت. شرح حال‌نویسان از استادان او نام نبرده‌اند و فقط خود او در اجازه روایت شماری از مصنفات علمای شیعه (اصل این اجازه از فخرالمحققین حلی است) که به یکی از شاگردان خود صادر کرده، از سیدزین‌الدین علی بن دقماق حسینی، مؤلف نزهة العشاق، و شیخ جمال‌الدین احمد بن حسین بن مطهر نام برده و تصریح کرده که این دو، شیخ روایت او بوده‌اند، و خود او این اجازه را از این دو عالم دریافت داشته و

امین، اعیان الشیعة، چاپ حسن امین، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳؛ علی بن محمد بیاضی، الصراط المستقیم الی مستحق التقدیم، چاپ محمد باقر بهبودی، تهران ۱۳۸۲؛ محمد بن حسن حر عاملی، امل الامل، چاپ احمد حسینی، ج ۱، بغداد [تاریخ مقدمه ۱۳۸۵]؛ محمد باقر بن زین العابدین خوانساری، روضات الجنات فی احوال العلماء و السادات، چاپ اسدالله اسماعیلیان، قم ۱۳۹۰-۱۳۹۲؛ عباس قمی، فوائد الرضویه: زندگانی علمای مذهب شیعه، تهران [تاریخ مقدمه ۱۳۲۷]؛ محمد باقر بن محمد تقی مجلسی، بحار الانوار، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳؛ مرتضی نجومی حسینی، «استاد نجومی سرآمد ثلث نوبان»، (مصابحه)، کیهان فرهنگی، سال ۲، ش ۲ (اردیبهشت ۱۳۶۲).

/ سید علی میرشریفی /

البيان، کتابی به زبان عربی درباره معجزات پیامبران علیهم السلام، تألیف ابوبکر محمد بن طیب باقلانی متکلم اشعری مذهب قرن چهارم. این کتاب، که نام کامل آن **البيان عن الفرق بين المعجزات والكرامات والجیل والكهانة والسحر والتأثيرات** است، فقط براساس یک نسخه خطی چاپ شده است (— منابع). از جملات پایانی آن (ص ۱۰۸) فهمیده می شود که نسخه اساس، ناقص و فاقد بخش پایانی بوده است. **البيان**... که ظاهراً باقلانی آن را در اواخر عمر نوشته، از دو جهت مهم و شایان بررسی است: یکی موضوع کتاب که شرح معجزاتی است که بر صدق مدعی نبوت دلالت می کند؛ دیگر آن که در میان نوشته های متکلمان متقدم مسلمان در نوع خود یگانه است، چرا که به تحلیل نظری معجزه می پردازد. کتابهایی که درباره معجزات پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم بویژه قرآن کریم نوشته شده فراوان است، اما هدف این کتابها غالباً دفاع از معجزاتی معین است؛ در صورتی که هدف نخستین **البيان** این است که درباره معجزات از حیث معجزه بودن بحث کند و مبانی صحت معجزات را توضیح دهد. با وجود این، می توان گفت که هدف نهایی نویسنده، دفاع از معجزه های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم خاصه قرآن کریم بوده است. به هر حال، باقلانی درصدد تبیین مبدأ اساسی و جوهری رسالت است. وی می گوید: «بر این امر اتفاق نظر هست که برای مدعیان نبوت دلیلی جز معجزات وجود ندارد» (ص ۳۷-۳۸، مقدمه مکارثی، ص ۱۱-۱۲، ۱۹).

انگیزه های باقلانی در تألیف این کتاب قابل تأمل است. به تصریح او (ص ۶) نیاز شدیدی برای توضیح و تبیین معجزات وجود داشته و این نیاز او را به نوشتن **البيان** واداشته است، اما هیچ توضیحی در این باره نمی دهد. بی گمان، مقتضیات تاریخی و فرهنگی عصر باقلانی بوده که موجب پدید آمدن چنان نیازی

است (نجومی حسینی، ص ۸). **الصراط المستقیم** در سه مجلد، با مقدمه ای از آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی در شرح احوال بیاضی در جلد اول، و مقدمه ای از شیخ آقابزرگ طهرانی در جلد دوم، به چاپ رسیده است.

از دیگر آثار بیاضی است: **ألباب المفتوح إلی ما قبل فی النفس و الروح**، رساله ای در دو بخش: بخش نخست در شناخت نفس و بخش دوم در حقیقت روح که در آن به آرای فلاسفه و متکلمان درباره تجرد روح پرداخته و عقیده خود را بیان کرده است. مجلسی، تمامی این رساله را آورده است (— ج ۵۸، ص ۹۱-۱۰۴)؛ **زبدة البیان و انسان الانسان المتنوع من مجمع البیان** که مختصری از تفسیر مجمع البیان طبری است؛ **نجد الفلاح فی مختصر الصّاح** که مختصری از صحاح جوهری است؛ **مُنخل الفلاح**، که به گفته آقابزرگ طهرانی مختصر مختلف الشیعة علامه حلّی است؛ **الکلمات النافعات فی تفسیر الباقیات الصالحات**، که شرح کتاب **الباقیات الصالحات** شهید اول است؛ **الرسالة اليونانية فی شرح المقالة التکلیفیه**، که شرح **المقالة التکلیفیه** شهید اول است (آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۲۰، ص ۲۰۷، ج ۲۳، ص ۲۱، ج ۲۵، ص ۳۰۸؛ افندی اصفهانی، ج ۴، ص ۲۵۷، ۲۵۹؛ بیاضی، ج ۲، مقدمه آقابزرگ طهرانی، ص ۲۸-۲۹)؛ **ذخيرة الايمان**، ارجوزه ای در علم کلام که آن را در ۸۳۴ سروده است (آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۱۰، ص ۱۴-۱۵؛ بیاضی، ج ۲، مقدمه آقابزرگ طهرانی، ص ۱۹)؛ **فاتح الكنوز المحروزة فی ضمن الارجوزة**، که شرح **ذخيرة الايمان** خود مؤلف است (افندی اصفهانی، ج ۴، ص ۲۵۹؛ بیاضی، ج ۲، مقدمه آقابزرگ طهرانی، ص ۲۶)؛ **عصرة المنجود**، کتابی در علم کلام که گفته شده مؤلف آن را بعد از **الصراط المستقیم** نوشته، زیرا بارها در آن به این کتاب ارجاع داده است (آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۱۵، ص ۲۷۲؛ بیاضی، ج ۲، مقدمه آقابزرگ طهرانی، همانجا)؛ **اللمعة فی المنطق** (تألیف ۸۳۸؛ افندی اصفهانی، ج ۴، ص ۲۵۶-۲۵۷، ۲۵۹؛ بیاضی، ج ۲، مقدمه آقابزرگ طهرانی، ص ۲۷؛ خوانساری، ج ۴، ص ۳۵۳)؛ و **المقام الاسنی فی تفسیر اسماء الله الحسنى**. افندی (ج ۴، ص ۲۵۹) از این کتاب تعریف کرده و بنا به قول آقابزرگ طهرانی، کفعمی آن را در کتاب **المقصد الاسنی فی شرح الاسماء الحسنى** خود درج کرده است (بیاضی، ج ۲، مقدمه، همانجا).

منابع: محمد محسن آقابزرگ طهرانی، **الذريعة الی تصانیف الشیعة**، چاپ علی نقی منزوی و احمد منزوی، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳؛ همو، **طبقات اعلام الشیعة: الضیاء اللامع فی القرن التاسع**، چاپ علی نقی منزوی، تهران ۱۳۶۲؛ ش: عبدالله بن عیسی افندی اصفهانی، **ریاض العلماء و حیاض الفضلاء**، چاپ احمد حسینی، قم ۱۴۰۱؛ محسن